

לומר, ההכנה הוא רק מצד קדושת השורש שהיה בעולם הזה בתכלית ההעלם כעין רשימו לבד. ודורשי רשומות משיגים רושם קדושה שיש אפילו בהיותו גרוע שבישראל, ועל ידי זה משיגים הרשימה של חלק עוה"ב שיש גם לאלו מצד רושם מה של קדושה הנמצא בשרשם. וכידוע דכל אור וקדושה המסתלקת, מנחת במקומה רושם הנקרא אצל חכמי האמת 'רשימו'. וכן קדושת יהדות הוא מלידה מבטן, אף שאחר כך קלקל מעשיו עד שנדחה ח"ו לגמרי ונסתלק האור מכל וכל עד שאין לו חלק לעוה"ב, מ"מ הרשימו נשאר. ומצד רשימו זה נשאר בו עדיין קצת קדושה אלא שאינה גלויה, ודורשי רשומות בדרישתם מכירים. ומ"מ גם חכמי המשנה ידעו מזה... (מתוך לקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 194 וע"ש עוד בעמ' 240 ובספרי: דובר צדק עמ' 114; ישראל קדושים עמ' 122; מחשבות חרוץ עמ' 84 89 122; פוקד עקרים עמ' 22; רסיסי לילה יב, מד; תקנת השבין עמ' 159; צדקת הצדיק סוף אות רסג).

דף קה

'מדוע שובבה העם הזה ירושלים משבבה נצחת וגו' אמר רב: תשובה נצחת השיבה כנסת ישראל לנביא... אמר להן (אבותיכם) חזרו והודו (לדברי הנביאים), שנאמר אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלוא השיגו אבתים וישבו ויאמרו כאשר זמם ה' צ-באות לעשות לנו כדרכינו וכמעללינו כן עשה אתנו. שמואל אמר: באו עשרה בני אדם... אמר רבה בר בר חנה אמר להן נביא לישראל... — יש לתמוה בין לרב ובין לשמואל, הלא הנביא השיב על טענת ישראל, ולא יצאו מנצחים אלא מנוצחים? (וע' מהרש"א שהרגיש בזה. ותירוצו דחוק). ועוד, מה זה שטוען הנביא 'מדוע שובבה העם הזה ירושלים משובבה נצחת' — איזו שאלה היא זו, הלא אם יש בפיהם טענה טובה מדוע ישתקו ולא יטענוה?

ונראה שהלשון 'תשובה נצחת' בפי רז"ל הוראתה להיפך מהשימוש המקובל, לא תשובה מנצחת אלא 'ניצחת' כלומר מנוצחת, שבאמת אין תשובתם תשובה צודקת.

[לפי זה יתכן ודברי רבה בר בר חנה, אינם המשך לבאור 'תשובה נצחת' (כי לפי דבריו אכן אין מענה בפי הנביא על תשובתם), אלא מאמר נפרד הוא. וכן משמע מלשון 'אמר רבה... ולא רבה בר בר חנה אמר' (ורש"י לא פרש כן, וכבר הרגיש המהרש"ל ב'חכמת שלמה' בקושי הלשון). וכן במדרש (ילק"ש ירמיהו ח) מובא כל הקטע הזה שבגמרא ללא דברי רבה בר בר חנה, ודבריו מובאים במדרש במקום נפרד (שם כח)].

וכן מצינו ביטוי זה להלן (קה:): שהעורב השיב לנח 'תשובה נצחת'. ואף שם יצא העורב מנוצח ולא מנצח. הרי כמה סיעות להנחה זו, שביטוי זה משמש בהוראה הפוכה מכפי שהוא משמש כיום. (עיונים בדברי רז"ל ובלשונם עמ' קעח).

לפי בדיקה במחשב, כנראה לא נמצא בדרז"ל ביטוי זה, 'תשובה נצחת', מלבד כאן. ואמנם רש"י בכמה מקומות משתמש בביטוי זה, כפי המשמעות המקובלת, תשובה סופית שאין אחריה ערעור, וכנראה הולך לשיטתו כאן שפרש דברי רבה בר בר חנה (לגרסתו: רבה בר כהנא) כפירוש ל'תשובה נצחת'.

הנה ציון המקומות שמופיע ביטוי זה בדברי רש"י: לעיל קא: ד"ה הברכה; סוכה יב. ד"ה ושדא; כתובות עח: ד"ה לא כר; מכות ת: ד"ה לאו; נדה לח: נב: ד"ה זכנהו.

'שבא על בעיר' — כל שכב עם בהמה מות יומת — נוטריקון בלעם (בעל הטורים משפטים כב, יח).

'הוא בעור הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי' — יש מפרשים שאין הכוונה לאותו גוף ממש, אלא בשורשו ובנפשו אחד הוא, אלא שנחלקה נפש זו בשלשה גופים בזמנים שונים (בן יהודע. וכן צידד ריעב"ק בהגהותיו. וע' רסיסי לילה — מד, עמ' 86).

'אלו פושעי עובדי כוכבים' — דברי ר' אליעזר' — צריך לומר: 'אלו אומות העולם' ('חסרונות הש"ס'). וכן כתב להגיה בגליונות קהלות יעקב).

'בלעם חיגר ברגלו אחת היה, שנאמר וילך שפי' — זילך שפי' בגימטריא: חיגר ברגל (בעל הטורים בלק כג, ג).

'בלעם חיגר ברגלו אחת היה שנאמר וילך שפי. שמשון בשתי רגליו שנאמר שפיפן עלי ארח'. דרש 'שפיפון' — שפיה כפולה, כמו שכתב רש"י. וכיוצא בזה מצאנו בדברי רז"ל שסיומת ון באה להכפיל ולרבות; קשין מזונותיו של אדם כפלים כילודה דאילו ביולדה כתיב בעצב ובמזונות כתיב בעצבון (פסחים קיח.). וראה בראשית רבה (כה, ג ועוד) שכינו 'רעבון' רעב גדול ומכופל.

אולם מצאנו אצל הקדמונים שכתבו ססיומת זו משמשת כהקטנה, כמו 'אישון' — על שם שמשתקף בו איש קטן (ע' רד"ק תהלים יז, ח. וכ"פ רבי יונה אבן ג'אנח בספר השרשים. אך רש"י בתהלים יז, ח ובמשלי ז פרשו מלשון חשך, וכ"פ ראב"ע); יום טוב נקרא 'שבתון' על שם שהוא כשבת מוקטנת (פרי צדיק — שבת הגדול; נפש חיה לר"ר מרגליות, תל. וע"ע בפירוש אבן עזרא. שמות טז, כג) בשם הגאון (= רס"ג) שפירש כן 'שבתון'. והקשה עליו מ'שבת שבתון'. וכן פירש מהרש"א (סוטה ח: דלא כפרש"י) מה שדרשו מ'סאון' לרבות מידה קטנה.

[בפרי צדיק שם (ובסדר ויחי ג) הסביר שדרשת 'בעצבון' דלעיל אינה סותרת ללשון הקטנה, כי שתי בחינות הן, ע"ש. אולם נראה שע"ד הפשט הכוונה להכפלה וריבוי כדכא. ואולי אפשר שהמשמעות תמיד לדבר חריג שאינו בגודל הטבעי, פעמים לריבוי ופעמים למיעוט].

בדומה לכך מצאנו במלה מוכפלת, כ'ירקרק' ו'אדמדם' שפרש"י (ויקרא יג, מט) שהוא חיזוק והכפלה — 'ירוק שבירוקים'. ובאבן עזרא שם פרש שהתוספת באה לגרוע והכוונה לירוק חלש, כמו 'שחרחרת'. והביא שיש מפרשים להפך.

'זהו צהובין זה לזה' — כועסים, שונאים (כדפרש"י). וכיוצא בזה במדרש (שמות רבה יב) 'אש וברד צהובין זה לזה'. [שורש 'צהב' מורה על מריבה, צויחה או גערה — כמו 'כנגד מי אתה עומד וצוהב כנגד אביך' (ספרי האוינו), וכיו"ב באבדר"נ כד. וקרוב לזה במו"ק כד: 'היוצא במטה רבים מצהיבין עליו' — סופדים וצועקים]. להבדיל מהביטוי 'פנים צהובות' או 'צהבו פניו' המורה על שמחה וצהלה, כמו פנים זורחות (ע' נדרים מט' היום פניך צהובים' חולין ז: 'צהבו פניו של רבי'. ערש"ש).

בלעם כינה את עצמו 'גבר' — נאום הגבר, הוא כינוי לתרנגול. (ע' יזמא כ.). כשם שהתרנגול נואף יותר מכל החיות, כן בלעם היה שטוף בזימה, עד שרבע אתונו. וכמו שהתרנגול יודע העתים, כן בלעם יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס כדלהלן [וכן המשילו שעה זו בלבנונית כרבולת התרנגול]. וכמו שדרך

התרנגול לעמוד על רגל אחת, (ע' ברכות ז), כך בלעם חיגר ברגלו אחת היה (עפ"י בעל הטורים — בלק כד, ג).

'חוצפא — אפילו כלפי שמיא מהני... חוצפא — מלכותא בלא תגא'. ממהות החוצפא — ההליכה אחר רצון הלב גם כשעומדת בניגוד להכרה השכלית. ואמרו על בלעם שהגיע למדרגות שכליות מסוימות אף יותר ממשה רבינו ע"ה (ע' ילק"ש ריש בלק). אלא שאצל משה רבינו השכל והלב היו מאוחדים אבל בלעם השיג בשכל לבד, ועל כן יכול היה להשיג בענינים שמעבר לאפשרות השגת הלב שלמטה. וסתירה גדולה זו שהיתה אצלו בין השכל ללב, היא שהביאתו לחוצפא הגדולה ביותר (מתוך מכתב מאליהו ח"ד עמ' 263. וע' רסיסי לילה כו).

'קוסם באמתו' — ע' לעיל סה: לענין בעל אוב המעלה בזכורו.

'ע"ב) 'שהיה יודע לכוון אותה שעה שהקב"ה כועס בה...' — כי באמת פעולות שהאדם עושה ומצליח — מפני שכיוון את השעה, הגם שלא ביודעין. כי לכל יחיד יש את רצון, וכן ח"ו להפך — את כעס. ואם עשה האדם איוז פעולה והזדמנה לו שעת רצון — עלה והצליח, ואם לא כיוון השעה — לא יועיל לו כלום. 'ומזה יצא לנו שהאדם יתרגל ויתלמד לשמור השעות, כענין 'עתיך' — זה סדר מועד'. וכענין 'ואני תפילתי... עת רצון' (מתוך דעת חכמה ומוסר ח"ג רטו).

'זכמה זעמו רגע' — צא וראה, כל ההופעות של ראשי תבות בתנ"ך שצירופן 'רגע' — מדברות בענין דברים רעים ופורענות:

ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק (בראשית כו, כ);

ראשית גוים עמלק (במדבר כד, כ);

ואנחנו עשים רעה גדולה על נפשותינו (ירמיהו כו, יט);

ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל (יחזקאל לח, יט);

שנאי טוב ואהבי רע גזלי עורם מעליהם (מיכה ג, ב).

יש לציין שכמעט כל ההופעות של תיבת 'רגע' בתנ"ך, קשורות בענין של פורענות, כגון 'ואכלה אותם כרגע'.

ויש להוסיף רמז נאה ולומר שעיקר הזעם הוא על שלש עבירות המורות, שסימנם רג"ע: רציחה, גלוי עריות, עבודה זרה. (מתוך הספר 'נפלאות מתורתך' לר"מ ארן שיחי'. ע"ש בערך 'רגע').

'בהנך תלת שעי קמייתא' — ע"ע במובא בע"ז ד בענין תפילה בראש השנה באותן שעות.

'ההוא מינא דהוה בשבבותיה דרבי יהושע בן לוי דהוה קא מצער ליה... לאו אורח ארעא דכתיב גם ענוש לצדיק לא טוב' — ואם תאמר הלא מצינו בכמה מקומות שחכמים נתנו עיניהם בבני אדם ופגעו בהם על ידי קללה (ע' ברכות נו נזיר נו שבת קח ב"ב כב ועוד). אכן אם נאמר שכל אלו לא היו אלא דרך תפילה ובקשה, לאחר שהחליטו שחייבים עונש משמים, ניחא. אך גם אם נפרש אותם מעשים שהיו בדרך קללה, [כי תלמיד חכם מותר לו לקלל למען כבוד התורה

וכבוד שמים, או משום שב'אינו עושה מעשה עמך' אין איסור קללה], יש לחלק; כאן מדובר על פעולה מסוימת שהיא מובטחת וקבועה מראשית הבריאה, ולכך ההענשה מתייחסת לאדם המעניש, שהרי משתמש בכחות הבריאה לענוש. לא כן בשאר קללות שפגיעתן אינה מובטחת, המעשה אינו מיוחס לאדם אלא לב"ד של מעלה. [וצריך עיון מדברי התוס' בברכות ז].

ואפשר שיש חילוק בין רשע בעלמא שאינו מצער ת"ח [ואינו מחטיא אחרים], רשע כזה לאו אורח ארעא לבקש שימות, אלא יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו, ובין המצער תלמיד חכם ואי אפשר לו להינצל ממנו בידי בית דין, רשאי להתפלל שמשמים יענישוהו. ועדיין צריך עיון בכל זה הרבה (עפ"י קהלות יעקב ב"ק מה, ד. וע"ע צדקת הצדיק עא קעה; נתיבות אור [להגר"י בלאור. בסוף ספר אור ישראל] דף נט).

'בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו. בנו — משלמה, ותלמידו...' — אף על פי שאמרו (במדרש תנחומא ואתחנן, ועוד), במשה רבינו עליו השלום שנסתמו ממנו מעינות החכמה ועמד לפני יהושע, ואמר מאה מיתות ולא קנאה אחת — לא אמרו 'חוץ מבנו ותלמידו' אלא לאחר מיתה, כגון הראיות שהביאו כאן, אבל בחייו שייכת קנאה (עפ"י צדקת הצדיק פא).

'כולם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות' — טעם הדבר, כי שאר עניני הברכות שברכם, מלכות ישראל ונצחונם על אויביהם — גלויים הם לעין כל, ועינו הרעה שלטה בהם [כמו שאמרו בזוהר (ח"ג קמז): שהכניס עין רעה בברכות], אבל בית הכנסת ובית המדרש סמויים מן העין, כמו שאמרו על 'חמוקי ירכיך' — מה ירך בסתר כו', ולכך הברכה שוטלת שם (יערות דבש ח"א הרוש ד עמ' פ. וע"ש עוד ריש הרוש ט).

טעם נוסף: כי שאר הדברים — מלכות ונצחונות, עניני גאות המה ואין להם קיום תמידי, ואולם ביהכ"ג וביהמ"ד בחינת הכנעה ושפלות, כי זו עיקר התפילה והעבודה לה' — בהכנעה ובשפלות ברכים, ועל כן נתקיימה לישראל, כדרך שאמרו 'איה עניותא (עני לשון ענוה, כמוש"כ הקדמונים) לישראל' (שם ח"ב הרוש ג עמ' ג).

'ככתבם וכלשונם'

'חוצפתא — מלכותא בלא תגא'

— ולרשע אמר אלקים מה לך לטפר חקי' (תהלים ג). ועל דבר זה ידו כל הדוים, כי העובר על דברי סופרים נקרא 'רשע' (כמו שאמרו ביבמות כ.). אבל על זה אמרו הקדמונים מאמר חז"ל (בפסחים פו): כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה — חוץ מצא. ולא לחנם כתבה תורה ענין המעפילים בפרשת שלח, אשר כבר האמינו בדברי משה ולמה לא שמעו לו בזה שאמר להם אל תעלו... אלא שהם חשבו שזה בכלל 'חוץ מצא'. ועיין בזוהר (ח"ג קס). המליץ כל ענין המרגלים על התורה, והיה העונש שלא ישיגה, ועל זה העפילו לעלות אף נגד רצון השי"ת, כמו שאמרו ז"ל: **חוצפתא מלכותא בלא תגא.** [ולמדוה מבלעם שאח"כ הסכים השי"ת, כי בלעם נסתכל עד עקבתא דמשיחא, ולכך ידע סוד זה]. פירוש, כידוע 'מלכות' הוא כנסת ישראל, ו'כתר' הוא שורש רצון השי"ת. ורוצה לומר, ממשלה מעצמו בלי רצון הרוצים, והתקרבות כנסת ישראל מעצמם. והם (— המעפילים) לא הצליחו בזה מפני שאכלוה פגה, כמו שאמרו ז"ל (סוטה מט): בעקבתא

דמשיחא חוצפא יסגא (כלומר, יתגדל ויהיה במעלה. ואז יתוקן כח החציפות שהשיג בלעם) — שאז הוא העת לזה. ולעתיד, נקבה תסובב גבר. ואין כאן מקומו), ולכך אמר להם משה והיא לא תצלה — נראה שעצה היא אלא שלא תצלה, ודייק 'והיא', שבכל מקום דרשו רז"ל היא ולא אחרת — שיש זמן אחר שמצליח, והוא זמננו זה שהוא עקבי משיחא' (צדקת הצדיק מו מז. וע"ע רסיסי לילה מט).

ענין פרשת בלעם

'שורש נפשות כל ישראל הוא ממקור החיים, וכמו ששינונו: כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. ואפילו אותם שמנו שם מישראל, יש להם תיקון על ידי דורשי רשומות).

ודבר זה נתגלה לראשונה בביאור גמור על ידי בלעם, שכל פרשתו היא על ענין מעלה זו של ישראל, שאפילו יגדילו חטאים זו על זו, אין אהבת הש"י ניתקת מהם כמלוא נימא. [והוא היה ממש להיפך, כמו שאמרו בפרק 'חלק' דאין לו חלק לעולם הבא, ועם כל מעלתו שהיה נביא אומות העולם ודוגמת משה רבינו עליו השלום, ואפילו יוסיף מעלות זו על גב זו, וכן אמר 'שבעה מזבחות ערכתי' — בעבודה, אינו כלום ואחריתו עדי אובד...]. וקראוהו רז"ל (דברים רבה א) 'מחליק לשון' שהחליק לשון לישראל ונפלו על ידו. וכן אמרו (להלן קה) מברכתו של אותו רשע אתה יודע מה היה בלבו לקלל. ונאמר ויהפך ה' אלקיך לך את הקללה לברכה. ואמרו ז"ל בזהר (ח"ג סג) שבקש להכניס עין הרע. והיינו, כי ידע שעל ידי המעשים יוכל להשתנות גם השורש, והוא לא הודיעם זה, רק החליק לשון כדי שיבטחו עי"ז ויחטאו וישתנה השורש. וזה שהיה בלבו שיהיו ממש להיפך... והיינו עין הרע ומחליק. והש"י הפך, והיינו, שיהיה באמת כן שגם כשיחטאו לא ישתנה השורש כלל. ולכך נקבעו דבריו בדברי תורה, שהוא באמת כן. ונמצא נהפכו דבריו לברכה, מאחר שהכל באמת כן.

ושלמה המלך עליו השלום, לא היה אדם שידע אמיתות דבר זה כמוהו, ולכך בטח לעבור על דברי תורה על פי דעתו, ולכך בקשו לדונו לאין לו חלק לעולם הבא אבל לא עלתה בידם, ולכך ניתן בלעם תמורתו כמו שכתבתי במקום אחר] (צדקת הצדיק קלא).

וזה שדרשו דורשי רשימות 'כולן יש להן' — לאו דוקא כולן, דלא חשיב שם בקרא דמייתי אלא אותן ו' דמישראל, אבל בלעם הרשע דמאומות העולם נשאר לעולם במשפטו ועוד יותר, כי גם הרע שבאותן ו' שנמנו חברים עמו באותה משנה, יטול הוא חלקם בגיהנם, ד'אתן אדם תחתיך ולאומים תחת נפשך' (דברי סופרים יט. והרחיב עוד בספריו: לקוטי מאמרים עמ' 79 ואילך, ובסוף הספר; דובר צדק עמ' 111 ואילך; רסיסי לילה מד).

'לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוה אפילו שלא לשמה — שמתוך שלא לשמה בא לשמה' — 'ושלא לשמה, הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא: כי רבנו תם אומר, שני עניני 'שלא לשמה' יש (שבאחד אמרו לעולם יעסוק של"ש ובאחר אמרו 'נח לו שנהפכה שליתו על פניו). חזר אסיר (כעל מנת לקנטר וכדומה) וחזר שרי. ואני הדיוט ופעוט אומר דכל שלא לשמה חזר הוא וכולם עבירה. אז (כנצ"ל 'אך') אותה עבירה הותרה, שסופה לבוא לידי מצוה, כמו מציל אשה בנהר ומפקח גל בשבת. וכן משמע בניזיר, שמדמה אותה למעשה דיעל. אבל מי שמקשה ערפו לעולם לא יעשה מצוה — נח לו שלא נברא (שו"ת מהר"ח אור זרוע סו"ס קסג. 'דבר ד' בפיו אמת' — תקנת השבין לר"צ הכהן עמ' 81, ע"ש שהרחיב הענין. וע"ע דברים עמוקים בצדקת הצדיק קסז).

על חילוק התוס' בין לימוד לקנטר לשאר עניני 'שלא לשמה' הקשו אחרונים, הלא למדו שלעולם יעסוק שלא לשמה מבלק, ושם ודאי הוא בגדר 'לקנטר' שהרי הקריב כדי לקלל את ישראל (ע' מזהרש"א הוריות י: אבי עזרי סוף הל' ת"ת).

וי"ל לכאורה שאף על פי שנח לו שלא נברא ואסור לעשות כן, יש סגולה בעצם קיום המצוות להביאו לידי לשמה, אפילו כשעושה באופן שכוונתו שלילית בהחלט. וקושית התוס' היתה ממה שאמרו זאת כהנהגה, לעולם יעסוק שלא לשמה, והלא אסור לעשות כן, שהרי נח לו שנהפכה שלייתו כו'. ועל זאת תרצו שהאיסור נאמר בכגון לקנטר וה'לעולם יעסוק' נאמר בסוג אחר. אבל גוף הדבר שמתוך שלא לשמה בא לשמה קיים אף באופן דלקנטר.

'.. אולם כנראה שאף שאמרו לעולם ילמוד אדם אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וגם לימוד שלא לשמה מצוה הוא, זהו רק מה שנוגע למצות הלימוד, וכמו שביאר בארוכה בספר הקדוש נפש החיים, אבל מה שנוגע לסגולת התורה להנצל מכל מדה רעה, מהקנאה והתאוה והכבוד המוציא את האדם מן העולם, מסתבר שזהו רק על ידי הלימוד כמצותה, ואף שבסוף מביאה לידי לשמה, אבל עד אז הוא האדם בסכנה גדולה... ועל זה ידו כל הדוים, כי מי הוא אשר לבו שלם אתו שאין בו מכל אלו אשר נפשו של אדם מתאוה להם, ובפרט כשבא לפרסם דבריו ברבים, מי הוא אשר נקי מכל אלו המדות ושיש לו הכוונה הרצויה... (מתוך הקדמת אבי עזרי למהדורה תליתאה).

פירושים וענינים נוספים:

יש מפרשים [לתרץ קושית התוס' הנ"ל]: על ידי שיצטער תמיד על תורתו שהיא שלא לשמה, ויירא שמה הוא מאותם שנאמר בהם נח לו שנהפכה שלייתו וכו', ממילא הרי כאן 'לשמה' (בשם הבעש"ט); —

או בדרך זו: גם כשלומד שלא לשמה, יעסוק בה בכוונה שיזכה לבוא לשמה (עפ"י תולדות יעקב יוסף בראשית); —

הרי זו הבטחה שהתורה מסלקת את הפניות החיצוניות ועל ידי כך יבוא לידי לשמה. וכגון הלומד בשביל עושר וכבוד, התורה שהוא לומד תשפיע עליו מדת ההסתפקות שלא יחסר כלום וממילא יהא לומד לשמה (לקוטי אמרי פינחס); —

... על ישראל נאמר ויתהללו כל זרע ישראל. יעקב אבינו פעל זאת לזרעו שאף על פי שעדיין אין כוונתם מבוררת, לא ידח מהם נדח, שהשי"ת יברר שכל עסקם שלא לשמה לא יהיה אלא שע"כ יבואו לעסוק לשמה, ובוזה יתפארו כל זרע ישראל, הגם שאינם מבוררים בשלמות (מתוך מי השלוח ח"ב יתרו. וע"ש בח"א תולדות ד"ה ויאהב); —

'לעולם' — אי אפשר להגיע למדרגת לשמה ללא 'שלא לשמה' שקדם לו. ובכל עת שמתעלה ולומד לשמה, נוכח לדעת כי לימודו הקודם היה בבחינת 'שלא לשמה' כלפי מדרגתו הנוכחית (עפ"י ספרים); —

'שמתוך שלא לשמה בא לשמה, שבשכר ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק — זכה ויצאה ממנו רות' — '...רגיל העולם לפרש (מתוך שלא לשמה בא לשמה) שבסוף ילמוד לשמה, ולפי זה הפירוש, אם כל לימודו יהיה שלא לשמה — אינו עולה לרצון.

אבל בסנהדרין למדנו ביאור אחר, דהכי איתא שם: אר"י לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, שבשכר ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק, זכה ויצאה ממנו רות — הרי למדנו פירוש 'בא לשמה' שהוא זוכה שיצא ממנו דור שיעשה לשמה.

מכל זה למדנו לפנינו מחזיקי הדת, שעלינו להתחזק לעשות כל עצות בקרבנו לעסוק בתורה בבתי מדרשים, וגם לפני בחורי ישראל יעשו בכל עיר שילמדו כל הבחורים, הן עשירים הן עניים בקיבוץ דוקא... (מתוך שו"ת משיב דבר להנצי"ב, ח"א מד).

ע"ע: כלה רבתי פ"ח; ספר התניא סוף פרק לט; חרושי הגר"ר בנגיס ח"ב סוס"י מב מו; אגרות משה אור"ח ח"א ב; אבי עזרי סוף הל' ת"ת.

דף קו

'...כיון שדוממו הרוחות, עמד קנה במקומו. אבל בלעם הרשע ברכן בארו... כיון שנשבה בו רוח דרומית, מיד עוקרתו והופכתו על פניו. ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול ממנו קולמוס' — המהרש"א המליץ ענין העקירה וההליכה לגליות. ובלעם בא לקלן שהמלכות הרביעית — המכונה 'רוח דרומית' — תעקם עקירה גמורה ח"ו. משא"כ הקנה, בעת זעף הוא רק מתכופף וחוזר לשוב אחר כך כשהיה. ואפילו אם יארע שנתלש, עדיין יש בו שימוש לקולמוס. אף ישראל, גם בגלותם זוכים ללמוד תורה באשר הם שם.

'שלשה היו באותה עצה... איוב ששתק — נידון ביסורים' — אמרו חכמים [שמעתי בשם מרן הגרי"ז זצוקל"ה]: מדה כנגד מדה היא. הגיעוהו היסורים להוכיח כי אף איוב כשהוא מתייסר, פורצת צעקתו כבלי שתיקה ומבקיעה חישובים של תועלת. אילו יסרתהו 'אותה עצה' כפי שיסרוהו יסוריו, לא היתה זעקתו נבלמת אף לא על ידי חישובים של אין תועלת, משמע 'אותה עצה' לא הכאיבתהו דיו — איוב ששתק נידון ביסורים' (מתוך הקדמת מו"ר הגר"ב מזורחי שליט"א לספרו ברכת מרדכי ח"א).

— יתרו שברה מהתאחדות כח הטומאה בעצת הבה נתחכמה, זכו בניו לשבת בסנהדרין שהיא התאחדות כח הקדושה [כדברי רש"י (חולין ה.) 'כגורן היו יושבים בחיבה וריעות ואגודה אחת']. ונמצא בזהר הקדוש, כל מדה רעה שאדם בורח ממנה, באה אליו לעומתו מדה קדושה (עפ"י שם משואל שמות). ועוד, מפני שברח מאותה עצה הבאה לעכב בנין כנסת ישראל, זכה יתרו להיות שורש לגרים הנקהלים אל כנסת ישראל (עפ"י מחשבות חרוץ עמ' 170).

ע"ע שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ (לא תשל"ב ה תשל"ג) בענין גודל ערכם של 'חיים'.

'הנני הולך לעמי, לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך' — עמך לעם הזה מיבעי ליה? אמר ר' אבא בר כהנא: כאדם שמקלל את עצמו ותולה קללתו באחרים' — עפרש"י. ויש לפרש בפשיטות שהפקרת בנותיהן לזנות היתה מגונה בעיניהם, ולכך תלה קללתו זו (=לשון קלות וזלזול) באחרים, כאילו ישראל הפקירו בנותיהם (מהרש"א).

ו. אבשלום – במשנה אינו נמנה עם אלו שאין להם חלק. ואילו בברייתא מובאים דברי רבי מאיר שאמר אין לו חלק לעוה"ב. (ופרשו בתוס' בסוטה י:): לא חי עם הצדיקים וגם לא נידון בגיהנם).

דורשי רשומות היו אומרים: כולם באים לעולם הבא [מלבד בלעם כדלהלן].

דף קד

רי"ד. מפני מה לא מנו את אחז את אמון ואת יהויקים בכלל אלו שאין להם חלק לעולם הבא?

אחז אינו מנוי עם אותם שאין להם חלק לעולם הבא, מפני שמוטל בין שני צדיקים, בין יותם אביו לחזקיהו בנו (ר' ירמיה בר אבא), או מפני שהיה לו בושת פנים מישעיהו (רב יוסף). והסיקו שאין צורך בכך, אלא משום שחזקיהו בנו מזכהו.

אמון לא נמנה – מפני כבודו של יאשיהו בנו.

יהויקים – שנתכפר בכך שלא היתה לו קבורה.

דף קה

ר"טו. א. האם יש לאומות העולם חלק לעולם-הבא?

ב. אימתי היא עת זעם לפני הקב"ה וכמה זמן היא נמשכת?

ג. האם בלק קיבל שכר על הקרבנות שהקריב?

ד. מניין שאין אדם מתקנא בבנו ובתלמידו?

ה. איזו ברכה מברכותיו של בלעם לא חזרה לקללה?

א. ממשנתנו מבואר שיש לגויים חלק לעולם הבא, מלבד לבלעם (ולדומיו). ואמרו בגמרא שזוהי דעת רבי יהושע (וכי"ב אמר רבי לאנטונינוס (בע"ז י:): 'בעושה מעשה עשיר'), אבל לרבי אליעזר אין לגויים חלק לעוה"ב (ונחלקו בפירוש הכתוב ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלקים).

ב. כתיב א-ל זעם בכל יום, וכמה זעמו – רגע. והעת הזו בשעת קימה – בשלש שעות ראשונות של היום, שעה שהמלכים מניחים כתריהם על ראשיהם ומשתחווים לחמה. ונתנו סימן לאותו רגע, כאשר כרבולת התרנגול מחוירה ללא אדמומית.

ג. בשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק, זכה ויצאה ממנו רות. מכאן אמרו, לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

ד. אין אדם מתקנא בבנו – משלמה, שנאמר לדוד ששם שלמה וכסאו יגדל ממנו (כדברי רב יוסי בר חוני). וכן לא בתלמידו – איבעית אימא מדכתיב ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. ואבע"א: ויסמך את ידיו (לא 'ידו' אחת כאשר נצטוה) עליו ויצוהו.

ודוקא לאחר לאחר מיתה, כראיה שמביא (צדקת הצדיק).

ה. הברכה היחידה מברכות בלעם שלא חזרה לקללה היא ברכת מה טבו אהליך יעקב משכנתך ישראל – שלא פסקו בתי כנסיות ומדרשות מישראל לעולם.

דף קו

רטז. א. בני כמה היו בלעם, דואג ואחיתופל בעת מיתתם?

ב. דואג האדומי, האם היה גדול בתורה?

א. לדברי רבי חנינא, בלעם מת בהיותו בן ל"ג שנים.

רש"י כתב שזה דלא כדעת רבי סימאי שאמר בלעם היה שותף בעצת השעבוד של פרעה, ולשיטתו היה זקן מופלג (וכ"ה במחזור ויטרי סוף אבות). ויש אומרים שבלעם יועץ פרעה הוא זקנו של בלעם הזה, ודיברו כאן על מהות הנפש ולא על גוף ממש (ספר הישר; רס"ט לילה מד).

דואג מת בן ל"ד שנה. אחיתופל בן ל"ג.

ב. דואג היה 'אביר הרועים' (= ראש הסנהדרין, אב בית דין. ע' מדרש תהלים ג, ד) ו'גבור' בתורה. ואמרו שהיה מסופרי אותיות שבתורה ומשוקלי ה'קל וחומר' שבתורה, והיה סופר שלש מאות הלכות ב'מגדל הפורה באויר'. ועם כל זאת לא נסתייע להסיק שמעתא אליבא דהלכתא. עוד אמרו שתורתו לא היתה אלא מן השפה ולחוץ, ולא בלבו. וקודם שמת תלמודו.

דף קז

ר"ז. א. מתי ידעו כל ישראל שנמחל לדוד אותו עוון? ומדוע נמחל לו?

ב. מה היה חטאו של גיחזי שמחמתו נטרד מעולמו?

ג. מתי באו זקנה וחולי לעולם?

א. בחיי דוד לא נודע לכל על מחילת העון, רק בחיי שלמה בנו, שבשעה שבקש שלמה להכניס ארון לבית קדשי הקדשים, לא נפתחו לו עד שאמר זכרה לחיי דוד עבדך ומיד נענה. באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה וידעו כל ישראל שנמחל לו הקב"ה על אותו העוון. ולפי שקיבל עליו דוד יסורים ונצטרע ששה חדשים ונסתלקה הימנו שכינה ופרשו ממנו סנהדרין, לכך נמחל לו עם תשובתו ותפילתו.

ב. גיחזי חטא והחטיא את הרבים ולא אבה לעשות תשובה; יש אומרים שתלה אבן שואבת לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ, וי"א שחקק בפיה שם והיתה מכרות ואומרת 'אנכי' ולא יהיה'. ויש אומרים שדחה תלמידים מעל אלישע רבו.

ועוד אמר רבי יוחנן (ק.): מפני מה נענש גיחזי, מפני שקרא לרבו בשמו.

ג. זיקנה ירדה לעולם אצל אברהם, שביקש רחמים על הדבר כדי שיבחינו בינו ובין יצחק.

חולי שלפני המות – אצל יעקב שהתפלל על כך (כדי שיהא פנאי לבניו להאסף ולהיות עמו בשעת מיתו. רש"י).

חולי שעומדים ממנו – בא לעולם על ידי אלישע שביקש רחמים.